
Jana Stanković

Narodno prosvjećivanje i Narodni univerzitet u Zaječaru 1948–1962.

Istraživanje obuhvata aktivnosti vezane za opismenjavanje i druge oblike narodnog prosvjećivanja, a posebno rad Narodnog univerziteta u Zaječaru od njegovog osnivanja do prestanka rada. Izvornu građu čine fondovi „Narodni univerzitet” i „Panajotović Radomir” Arhiva „Timočka krajina” u Zaječaru, kao i tekstovi objavljeni u lokalnom listu. Analiza je usmerena na oblike i sadržaje narodnog prosvjećivanja, kao i na prisutnost ideoloških uticaja vladajuće partije. Rezultati pokazuju da je Narodni univerzitet, pored delatnosti koje su direktno bile povezane sa ideološko-političkom propagandom, takođe obuhvatao i one koje nisu bile u neposrednoj vezi sa politikom KPJ, već su se ticale aktuelnog društvenog, kulturnog i naučnog života u Jugoslaviji. Utvrđeno je da je Narodni univerzitet predstavljao veoma važnu kulturno-prosvetnu ustanovu u gradu, koja je imala značajnu ulogu u narodnom prosvjećivanju.

Uvod

Posle završetka Drugog svetskog rata Jugoslaviju su zadesile brojne društvene, političke i ekonomske promene. Glavnu ulogu u politici imala je Komunistička partija Jugoslavije (u daljem tekstu: KPJ), koja je iz Drugog svetskog rata izašla sa dvadeset puta više članova (preko 140 hiljada) u odnosu na period pre rata (Petranović 1980: 411). Novoformirane vlasti su se suočile sa dva bitna problema, koji su bili povezani: s jedne strane, veliki procenat stanovništva je bio

nepismen, a s druge, postojala je potreba za brзом izgradnjom, modernizacijom i industrijalizacijom ratom uništene države (Savić 2010: 147).

Izgradnja socijalizma u Jugoslaviji doprinela je da dođe do napretka u mnogim oblastima društvenog i privrednog života: pravne ravnopravnosti žena, vidljivog porasta opšteg obrazovanja, ukidanja socijalne diskriminacije, poboljšanja socijalnog i zdravstvenog osiguranja, povećanja životnog standarda, izgradnje saobraćajne infrastrukture, urbanizacije i slično (Zundhausen 2008: 387–388). Od 1945. do 1956. godine oko 50% populacije migriralo je iz sela u gradove (Ekmečić 2008: 516). Industrija se naglo razvijala i postala je vodeća grana privrede, a njena ekspanzija stvarala je potrebu za sve većim brojem stručnih i obrazovanih radnika.

Reforme u privredi pratila je i specifična kulturna politika (Bondžić 2013b). Sa visokim stepenom nepismenosti, Jugoslavija je predstavljala jednu od najzaostalijih zemalja u Evropi. Za planirani socijalistički preobražaj društva bilo je potrebno pismeno stanovništvo, koje bi razumelo i prihvatilo agitaciono-propagandne i partijske uticaje (Bondžić 2013a), tako da se prosvetna politika isticala u prvi plan (Dimić 1988: 31). Zadaći kulturne politike KPJ bili su rešavanje najvećih problema sa kojima se društvo u toj oblasti suočavalo – visokog procenta nepismenosti, loše obrazovne strukture i kulturne zaostalosti. Kao osnovni cilj istaknuta je likvidacija nepismenosti, obrazovanje, narodno prosvjećivanje organizovanjem analfabetskih tečajeva i osnivanjem narodnih univerziteta, kao i demokratizacija školstva i kulturnih sadržaja (Bondžić 2012: 1).

Osnovni oblici narodnog prosvjećivanja i dopunskog obrazovanja koji su postojali u tadašnjoj Jugoslaviji bili su analfabetski tečajevi, narodni i radnički univerziteti, kao i razni spe-

Jana Stanković (1997), Zaječar, Kotorska 57/a, učenica 3. razreda Gimnazije

MENTOR: dr Dragomir Bondžić, Institut za savremenu istoriju, Beograd

cijalizovani tečajevi. Na sve njih bitno je uticao agit-prop aparat, koji je svim ovim aktivnostima davao željenu ideološku notu. Analfabetski tečajevi (tečajevi opismenjavanja) predstavljali su prvi korak u narodnom prosvjećivanju. Na ovim tečajevima kvalifikovani i manje kvalifikovani učitelji (članice Antifašističkog fronta žena, članovi Narodnog fronta, agit-prop odeljenja i komisija i drugih masovnih organizacija) opismenjivali su nepismeno stanovništvo i na taj način ih pripremali za naredne etape obrazovanje – narodne i radničke univerzitete i specijalizovane tečajeve (Savić 2010: 148).

Nakon opismenjavanja stanovništvo je moglo da pristupi narodnim i radničkim univerzitetima. Uloga narodnih univerziteta bila je pružanje najosnovnijih znanja iz oblasti nauke, politike i privrede, dok su radnički bili zaduženi za specijalizovano obrazovanje odraslih, koje bi omogućilo produkciju potrebnih obrazovnih profila. Cilj radničkih univerziteta bio je i usavršavanje radnika za njihove društvene funkcije, kako bi uz stečenu praksu bili u mogućnosti da unaprede svoj rad i svoje kvalifikacije (ATK, FNU, K2, AP58, IB1). Dok su se delatnosti radničkih univerziteta uglavnom odvijale u vidu seminara ili organizovane prakse u fabrikama i preduzećima, aktivnosti narodnih univerziteta su sprovedene kroz predavanja iz raznih oblasti, usmene novine, kurseve stranih jezika, muzičke i književne večeri i svečane akademije. Takođe, postojali su i specijalizovani kursevi za stručno obrazovanje, koji su bili odvojeni od narodnih i radničkih univerziteta.

Metodološko-tematski okvir

Predmet ovog istraživanja je proces narodnog prosvjećivanja u Zaječaru, sa posebnim osvrtom na delatnost Narodnog univerziteta. Vremenski okvir istraživanja obuhvata period od 1948. do 1962. godine, što predstavlja i period postojanja Narodnog univerziteta – on je osnovan 23. novembra 1948. godine, a 1962. godine se spojio sa lokalnim radničkim univerzitetom. U radu su prikazani oblici narodnog prosvjećivanja koji su postojali u Zaječaru u navedenom periodu, uticaj agit-propovske kulture, kao i razvoj Narodnog univerziteta kao prosvetne ustanove.

U istraživanju je korišćena građa dva fonda: A.4.2.181. „Narodni univerzitet” i B.2.424. „Panajotović Radomir” Arhiva „Timočka krajina” u Zaječaru. Pored arhivske građe, kao veoma koristan izvor izdvaja se list *Timok*, koji pod tim imenom izlazi od 1952. godine, dok je ranije postojao pod imenima *Reč naroda* i *Naš život*. List je izlazio jednom nedeljno, a za potrebe ovog istraživanja korišćeni su brojevi u periodu od 1948. do 1962. godine.

Knjiga Ljubodraga Dimića *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952.* korišćena je da bi se generalno sagledala uloga narodnih univerziteta i drugih oblika narodnog prosvjećivanja, kao i opšte stanje u kulturnoj politici. Slika kulturno-prosvetnog stanja i narodnog prosvjećivanja u lokalnim sredinama prikazana je u člancima Dragomira Bondžića: „Kulturno uzdizanje naroda – priredbe i predavanja u Župi 1945–1950”, „Knjižnice u Župi posle Drugog svetskog rata”, „Opismenjavanje u Župi 1945–1950”, kao i u tekstu Mirjane Savić „Opismenjavanje i prosvjećivanje u Žičkom srezu 1945–1955”.

Kulturno-prosvetne delatnosti u Zaječaru nakon rata

Prve bitnije promene u oblasti kulture i prosvete počele su da se javljaju 1948. godine, otvaranjem različitih prosvetnih, kulturnih i prosvetno-vaspitnih ustanova. U Zaječaru se otvaraju srednja medicinska škola, niža muzička škola, škole za opšte obrazovanje radnika, kao i državna trgovačka akademija (Naš život, 18. jul 1948: 4; 28. avgust 1948: 4; 1. avgust 1948: 3). Gradski narodni odbor opštine Zaječar je najboljim i najsiromašnijim učenicima dodeljivao novčanu pomoć. Četrdesetorica najboljih učenika je dobijala stipendije, dok je četrdesetosmorici odličnih i siromašnih učenika, koji su bili pod starateljstvom, dodeljena jednokratna pomoć u iznosu od 800 do 1200 dinara (Naš život, 9. maj 1948: 3). Kada su u pitanju ustanove kulture, pre svega treba spomenuti Narodno pozorište u Zaječaru. Izvođena su poznata dela svetskih i jugoslovenskih književnika: Nikolaja Ostrovsčkog, Antona Pavloviča Čehova, Viktora Igoa, Ivana Cankara, Koste Trifkovića, a samo u 1947. godini organizovano je 158 predstava.

Teškoću u radu predstavljao je nedostatak potrebnih prostorija. Ovaj problem će kasnije posebno biti izražen, ne samo kod pozorišta već i kod Narodnog, a potom i Radničkog univerziteta (Naš život, 25. septembar 1948: 6; 7. novembar 1948: 5). Muzej u Zaječaru osnovan je 27. marta 1951. godine kao Gradski muzej od strane Gradskog narodnog odbora opštine Zaječar (Naš život, 24. decembar 1950: 3; 21. januar 1951: 4).

Bitan događaj predstavljalo je i osnivanje prvog dečjeg vrtića. Otvoren je krajem 1947. godine, zahvaljujući zajedničkoj saradnji Socijalnog odseka Gradskog narodnog odbora i AFŽ-a, a zvanično je počeo sa radom januara 1948. godine. Ova ustanova je osnovana prvenstveno zbog toga da bi se omogućilo obrazovanje i zaposlenje žena, što je bilo sastavni deo procesa emancipacije žena u Jugoslaviji nakon Drugog svetskog rata. Celu 1948. godinu pratilo je otvaranje sve više vrtića – stare zapuštene zgrade su se obnavljale, sređivale i prilagođavale potrebnim uslovima (Naš život, 1. maj 1948: 4; 9. maj 1948: 3).

Pored ovoga, Fiskulturni odbor sreza je veliku pažnju posvetio razvoju sporta. U saradnji sa Gradskim narodnim odborom u Zaječaru, Fiskulturni odbor je obezbedio prostoriju, koja je posle renoviranja postala fiskulturna sala, a koju su mogle da koriste sve prosvetne ustanove u Zaječaru za sprovođenje opšteg fizičkog obrazovanja. Postojalo je i dvanaest fiskulturnih aktiva, od kojih je jedan samoinicijativno izgradio fiskulturno igralište (Naš život, 1. maj 1948: 2; 7. novembar 1948: 6; 16. maj 1948: 4).

Kulturno-prosvetna politika i opismenjavanje

Kako su narodno prosvetovanje i kulturno-prosvetna politika predstavljale jedan od prioriteta za dalji napredak društva, KPJ je formirala agit-prop aparat – organ preko koga se politički delovalo u kulturi. Agit-prop je prvenstveno obuhvatao partijske časopise i štampu, kulturno-prosvetne ustanove, udruženja i pokrete u kojima su delovali članovi Partije. Ovim putem su se stavovi za koje se zalagala Partija odražavali na kulturu – sve umetničke i kulturno-prosvetne delatnosti morale su biti u skladu sa marksizmom-lenjinizmom (Dimić

1988: 32–27). U prvim godinama značajnijeg kulturno-prosvetnog uzdizanja dosta se radilo na političkom obrazovanju učitelja, zarad njihovog „ideološkog uzdizanja” i poboljšanja kvaliteta nastave. Tako su i u Zaječaru održavani kraći seminari političko-ideološke tematike za mesne rukovodioce i učitelje. Sastancima su obavezno prisustvovali školski inspektori. Jedan od inspektora tada je bio i Radomir Rade Panajotović, budući upravnik Arhiva u Zaječaru (Naš život, 16. maj 1948: 2).

Sekcija za agitaciju i štampu pri Sreskom odboru Narodnog fronta u Zaječaru za glavni cilj imala je povećanje broja ljudi koje je obuhvatao ideološko-politički rad. Bilo je bitno da što više njih dođe u kontakt sa dnevnom štampom i da ona, kao jedan od najefikasnijih načina širenja političko-ideološke propagande Partije, prodre u sela. Otvarane su čitaonice i knjižnice, pa je veći broj ljudi imao mogućnost da dođe do odgovarajuće literature. Ideološko-politički rad se izdvajao i kao najvažniji zadatak državnih organizacija (Naš život, 13. jun 1948: 4).

U 1949. godini bio je planiran aktivniji rad komisija za agitaciju, nakon donošenja Rezolucije Informbiroa i usled promena na spoljnopoličkom planu. Naredne, 1950. godine, obrazovani su aktivni za stručni i ideološki rad učitelja. Takođe, bitno je pomenuti da su komisija za agitaciju i agitatori imali i bitnu ulogu u samom procesu narodnog prosvetovanja i uključivanju nepismenih u tečajevne opismenjavanja, mada nisu uvek efikasno delovali – 1948. godine komisije za likvidaciju nepismenosti u selima u okolini Zaječara postojale su samo na papiru i nisu bile aktivne.

Prvi korak u narodnom prosvetovanju predstavljali su tečajevi opismenjavanja. Prosvetni odsek Gradskog narodnog odbora kao cilj za školsku 1948/1949. godinu postavio je likvidaciju nepismenosti u gradu i težio je da analfabetskim tečajevima obuhvati što veći broj nepismenih. U Zaječaru su skoro u potpunosti bile izvedene agitatorske, administrativne i tehničke mere za organizovanje analfabetskih i prosvetnih, odnosno opšteobrazovnih tečajeva. Po selima su držana predavanja o značaju opismenjavanja i obrazovanja. Međutim, rukovodioci analfabetskih tečajeva često nisu bila stručna lica (učitelji), već članovi i članice

Narodnog fronta, Narodne omladine i AFŽ-a. Prosvetnim tečajevima rukovodili su isključivo učitelji. Analfabetskim tečajevima bilo je planirano da se obuhvati 624 nepismena lica, dok je prosvetnim tečajevima trebalo da prisustvuje 931 lice (Naš život, 1. oktobar 1948: 5). Na početku analfabetskih tečajeva, uzimajući 11. novembar 1948. godine kao prvi školski dan, nije bilo zadovoljavajućih rezultata, uprkos povoljnim uslovima za odvijanje nastave. Sreska komisija za likvidaciju nepismenosti i masovne organizacije nisu pružile pomoć u ostvarivanju plana. Ipak, iako tečajevi nisu počeli kao što je bilo planirano i rezultati nisu bili kao što se prvobitno očekivalo, pred kraj školske godine stanje se poboljšalo, posebno u okolnim selima (Naš život, 13. novembar 1948: 5).

U periodu od 3. do 10. oktobra 1948. godine organizovana je Nedelja knjige u okviru takmičenja sreskih knjižnica i čitaonica (Naš život, 1. oktobar 1948: 5). Takmičenja knjižnica i čitaonica predstavljala su bitan korak u procesu narodnog prosvjećivanja, koji je bio veoma dobro prihvaćen u narodu. Biblioteka u Zaječaru je 1950. godine raspolagala sa oko 5000 knjiga, a već 1952. godine fond publikacija se drastično povećao, dostigavši broj od 11 000 knjiga (Naš život, 13. novembar 1950: 6; 1. novembar 1952: 3). U 31 selu bila je organizovana izložba i prodaja knjiga iz oblasti marksizma, poljoprivrede, privrede, omladinske i pionirske književnosti. U sklopu Nedelje knjige organizovan je i bibliotekarski kurs (Naš život, 1. oktobar 1948: 5). Gradske knjižnice i čitaonice su se stalno razvijale i napredovale u radu – uspešno su popularizovale knjigu, a i konstantno su radile su na unapređenju bibliotečkog fonda.

Radi što uspešnijeg narodnog prosvjećivanja, od 23. do 29. novembra 1948. godine odvijala se Nedelja narodnog prosvjećivanja. Otpočela je otvaranjem Narodnog univerziteta (Naš život, 5. decembar 1948: 4). I sledećih godina se nastavilo sa ovom manifestacijom, koja se svake godine održavala poslednje nedelje novembra. To je bila akcija koja se organizovala u celoj zemlji i koja je bila praćena osnivanjem komisija za likvidaciju nepismenosti u lokalnim sredinama. Iako je glavni zadatak Nedelje narodnog prosvjećivanja bila likvidacija nepismenosti, pažnja je posve-

ćivana i organizovanju viših prosvetnih tečajeva (Naš život, 22. januar 1949: 4).

Stanje sa analfabetskim tečajevima se pred kraj školske 1948/1949. godine poboljšalo, prvenstveno u selima. Početak 1949. godine bio je obeležen mnogo ozbiljnijim pristupom procesu opismenjavanja i analfabetskim tečajevima. Obnovljena je Sreska komisija za likvidaciju nepismenosti, koja je imala sastanak sa aktivom agitatora. Aktiv agitatora je obišao zaječarski okrug i ubeđivao nepismene u važnost opismenjavanja i analfabetskih tečajeva. Aktivnost agitatora donela je pozitivne rezultate – izveštaji su pokazali da se iz dana u dan povećavao broj polaznika. Važnu ulogu u ovom procesu imali su i školski instruktori, koji su davali savete kako treba da izgledaju tečajevi. Kao krupan problem ove godine isticao se mali broj polaznika, a izdvojio se podatak da ni članovi mesnih narodnih odbora i odborâ Narodnog fronta nisu dozvoljavali članovima svojih porodica da pohađaju tečajeve (Naš život, 22. januar 1949: 6).

Analfabetski tečajevi ponovo su otpočeli 11. novembra 1949. godine, sa samo 11 polaznika. Velika borba je vođena sa nepismenima u ubeđivanju važnosti opismenjavanja i likvidacije nepismenosti. Glavni razlog slabe posećenosti tečajeva bio je nedostatak pomoći masovnih organizacija, za koje se pretpostavljalo da će moći da utiču na analfabete da pohađaju tečajeve. Učitelji u tome nisu imali velikog uspeha, ali jesu aktivistkinje AFŽ-a, koje su preuzele na sebe uključivanje nepismenih (prvenstveno žena) u proces opismenjavanja. Jedna od aktivistkinja AFŽ-a bila je supruga Radomira Panajotovića (FPR, K1, LD1, AL). U preduzećima su takođe organizovani tečajevi za nepismene radnike. Ključna za opismenjavanje u Zaječarskom srezu bila je 1949. godina, kada je trebalo da se analfabetskim tečajevima obuhvati sve nepismeno stanovništvo, o čemu svedoči i činjenica da je na takmičenju u opismenjavanju Zaječar postigao najbolje rezultate za timočki okrug, te je broj nepismenih bio drastično smanjen (Naš život, 12. mart 1949: 4). Takmičenja u opismenjavanju i drugim oblicima narodnog prosvjećivanja bila su organizovana radi njihove popularizacije i podsticanja stanovništva da učestvuje u njima.

U selu Grljanu, koje se nalazi pored Zaječara, organizovana su tri analfabetska tečaja. Pošto su polaznici bile uglavnom žene, u početku je bilo teškoća u radu, jer su izostajale sa nastave zbog velikog broja obaveza u domaćinstvu. Zbog ovih problema napravljen je plan odlaska u pojedine kuće. Iako su se učitelji susreli sa otežanim radom, ipak su na kraju došli do zadovoljavajućih rezultata. U selu Bukovu, u okolini Zaječara, postignuti su slabi rezultati, iako su na kraju kursa svi polaznici položili ispit sa prosečnom ocenom vrlo dobar (Naš život, 4. februar 1950: 6). Kao glavni problemi slabog rada analfabetskih tečajeva u srezu navedeni su slabo zalaganje komisija za opismenjavanje, kao i nedovoljna ili nikakva pomoć masovnih organizacija i mesnih narodnih odbora (Naš život, 18. februar 1950: 6).

Posebna pažnja opismenjavanju je posvećena u toku predizborne kampanje 1950. godine. U početku kampanje Zaječarskom srezu nije se poklanjala dovoljna pažnja, ali se vremenom to promenilo i održalo se 19 analfabetskih tečajeva, kojima je obuhvaćeno 249 polaznika. U narednom periodu ciljna grupa analfabetskih tečajeva je bila nepismeno stanovništvo u selima Timočkog okruga.

Od specijalizovanih kurseva u 1948. godini održani su kožarski, trgovački i, kao što je već rečeno, bibliotekarski kurs u sklopu Nedelje knjiga, a naredne godine, i tromesečni šoferski i motociklistički kursevi i domaćinski tečajevi, kao i dvogodišnji tečajevi za opšte obrazovanje članova mesnih narodnih odbora (Naš život, 1. maj 1948: 4; 11. septembar 1948: 3; 9. oktobar 1948: 1; 5. decembar 1948: 6; 18. decembar 1948: 5; 15. januar 1949: 4; 22. januar 1949: 3; 5. februar 1949: 4). Organizovan je kurs za rukovodioce dramskih sekcija, kao i horova na selu, sa teorijskim i praktičnim časovima (Naš život, 18. februar 1950: 3). Takođe, ove dramske sekcije i horovi su sarađivali sa kulturno-umetničkim društvima u srezu, čiji se broj svake godine povećavao. Kulturno-umetnička društva su organizovala brojne predstave, nastupe folkloru i horova, a povremeno su se uključivala i u rad drugih kulturnih institucija u srezu.

Narodni univerzitet i njegove delatnosti

Jedan od bitnijih oblika prosvetavanja i načina obrazovanja tadašnjeg stanovništva predstavljali su narodni univerziteti, čija je funkcija bila da pruže najosnovnija znanja iz društvenih i prirodnih nauka, ekonomije i politike, ali i da propagiraju zvaničnu ideologiju KPJ. Narodni univerzitet u Zaječaru otvoren je 23. novembra 1948. godine, u sklopu Nedelje narodnog prosvetavanja, održane od 23. do 29. novembra 1948. godine (Naš život, 28. novembar 1948: 7). Osnovan je kao ustanova koja je imala za cilj prvenstveno ideološko-političko, zatim opštekulturno i ekonomsko obrazovanje odraslih ljudi, radno sposobnih, radi njihovog što potpunijeg prilagođavanja potrebama privrede, političkog i društvenog života (FNU, K2, AP56, SNU).

Treba napomenuti da je i u međuratnom periodu postojao Narodni univerzitet u Zaječaru. Tadašnji narodni univerzitet osnovan je 22. septembra 1924. godine „sa ciljem održavanja javnih predavanja i prosvetavanja širokih narodnih masa”, a funkcionisao je do početka rata (FPR, K4, KŽŽ, IKŽ). Bitno je istaći da je ovaj stariji univerzitet imao dosta skromniji spektar delatnosti, te je pružao samo najelementarnija znanja, za razliku od kasnije formiranog univerziteta.

Na čelu posleratnog Narodnog univerziteta nalazio se upravnik, čiju je funkciju, počevši od 1952. godine, bez novčane nadoknade, obavljao Radomir Rade Panajotović (FNU, K2, AP57, I1), koji je 1. aprila 1955. godine postao i zvanično upravnik-direktor (FNU, K2, AP55, R1). Upravnik je bio službenik Narodnog univerziteta i vodio je sve tehničke poslove: veze sa predavačima, obezbeđivanje predavanja i predavača, pronalaženje ostalih formi rada (FNU, K2, AP55, P1). Kontakt sa predavačima bio je šablonski: bilo je rečeno kada je i ko odlučio da pozove određenog profesora, umetnika ili grupu predavača da pričaju o unapred predloženoj temi, predložen najprigodniji datum za održavanje predavanja, koji je pratila molba da se na poziv odgovori u najkraćem mogućem roku. Radomir Panajotović, pored funkcija u zaječarskom Arhivu i Narodnom univerzitetu, takođe je bio član

agit-prop komisije i rukovodio je kulturno-prosvetnim sektorom (FPR, K1, LD, DK).

Budžet Narodnog univerziteta bio je podeljen na više celina. Upravnik je pored plate dobijao i položajni dodatak, honorare, socijalne doprinose, plaćene putne troškove. Operativni troškovi bili su oni potrebni za sam rad ustanove: kancelarijski materijal, ogrev, struja, higijena, PTT, dopuna inventara, kirije i zakupi. Funkcionalne troškove predstavljali su nabavka potrebnog materijala i održavanje raznih kurseva. Narodni univerzitet je takođe ostvarivao samostalne prihode u vidu članarine, doprinosa različitih udruženja, društava i privrednih preduzeća, testamentalnih zaveštavanja, ulaznica sa predavanja, prihoda od publikacija, donacija NOGO u Zaječaru i NO Sreza zaječarskog (K2, AP56, SNU).

Na sednicom NOO Zaječar, održanoj 27. aprila 1956. godine, Narodni univerzitet je ukinut kao ustanova sa samostalnim finansiranjem i osniva se opštinski Narodni univerzitet kao budžetska ustanova (FNU, K2, AP56, R1). Opštinskim NU upravljao je Savet opštinskog Narodnog univerziteta, koji se sastojao od 11 članova, imenovanim na dve godine (FNU, K2, AP56, R2). Finansiranje je bilo planirano na osnovu tromesečnih predloga i pregleda budžeta, koji su kasnije bili sumirani u godišnje budžetske izveštaje. Budžet se svake godine minimalno povećavao, izuzev 1959. godine, kada je došlo do značajnijeg povećanja budžeta, usled drastičnog povećanja planiranih manifestacija koje je trebalo da obeleže četrdesetogodišnjicu KPJ (FNU, K2, AP59, PB1).

Sve manifestacije Narodnog univerziteta bile su reklamirane putem plakata, flajera i lokalnog lista. Veoma brzo je stekao popularnost u javnosti – list *Naš život* piše da je „Narodni univerzitet od strane javnosti doživljavao kao ugledna i značajna kulturna ustanova čiji se uspesi ne mogu mimoići” (Naš život, 5. jul 1952: 6).

Postižući značajne uspehe u radu, Narodni univerzitet je postavio nove ciljeve – glavni je bio proširenje kulturne delatnosti, zahvaljujući kojoj bi on postao centralna kulturna ustanova u gradu i okrugu. Da bi do toga došlo, uprava Narodnog univerziteta morala je već 1952. godine da izvrši reorganizaciju – stvoreni su manji klubovi i sekcije, koji su dodatno doprinosili razvoju

delatnosti Narodnog univerziteta, uspevajući da prevaziđu njegovu osnovnu funkciju. Otvoreni su debatni klub, sekcija za naučno-popularna predavanja, sekcija za naučno-istraživački rad i omladinska katedra. Cilj debatnog kluba bio je uspostavljanje neke vrste kulturnog javnog mnjenja. Sekcija za naučno-popularna predavanja je imala zadatak da, pored redovnih, organizuje i popularna predavanja iz oblasti prirodnih nauka u cilju suzbijanja sujeverja, mitova i radi približavanja naučnog pogleda na svet široj javnosti. Sekcija za naučno-istraživački rad omogućavala je polaznicima bavljenje naukom i bila je primarno vezana za važne kulturne institucije – muzej i gradski arhiv, koji je bio osnovan 1951. godine, dok je 1956. godine bio proglašen najboljim u zemlji. Omladinska katedra je omogućavala mladim predavačima, koji su mahom bili učenici osnovnih i srednjih škola, da istupe sa svojim izlaganjima, koja bi slušali sugrađani (Naš život, 5. jul 1952: 6). Pored ovih sekcija, za koje se može reći da su predstavljale sekundarne i nekarakteristične oblike prosvetavanja i obrazovanja, primarno su postojala predavanja, usmene novine, književne i muzičke večeri, svečane akademije, kursevi stranih jezika.

Najbrojnija su bila predavanja, koja su obuhvatala aktuelni politički, privredni i društveni život. Rekordan broj – 40 hiljada slušalaca – dostignut je 1957. godine. Od 1956. do 1962. godine održano je preko 700 predavanja (tabela 1).

Tabela 1. Broj predavanja 1956–1962.

Godina	Broj predavanja
1956.	134
1957.	121
1958.	78
1959.	79
1960.	88
1961.	84
1962.	140

Predavanja su se održavala najmanje jednom nedeljno. Obuhvatala su u prvom planu aktuelna dešavanja iz unutrašnje i spoljne politike, međunarodnih odnosa, a određena pažnja bila je posvećena marksizmu, kasnijih godina i so-

vjetskom socijalizmu. Istorija je bila predmet brojnih predavanja. Timočka buna predstavljala je jednu od popularnijih tema iz lokalne istorije, dok su Prvi srpski ustanak i Narodnooslobodilačka borba preovladavale kada se radilo o nacionalnoj istoriji. Na predavanjima o opštoj istoriji najviše se govorilo o vojnoj istoriji. Predavanja iz književnosti bila su veoma popularna, prvenstveno kod ženske publike, i obuhvatala su sva važnija imena jugoslovenske književnosti. O temama iz geografije, uglavnom kroz putopise, pričali su profesori različitih obrazovnih institucija iz zemlje. Veoma važno je bilo medicinsko i seksualno obrazovanje; na predavanjima je objašnjen rad ljudskog organizma, simptomi i načini prevencije nekih bolesti, kao i mogućnosti kontracepcije i zaštite od polnih bolesti. O privredi i poljoprivredi polaznici su bili informisani uglavnom kroz predavanja o unutrašnjoj politici, na kojima se često postavljalo pitanje ekonomije i privrednog napretka.

Prosečna posećenost predavanja bila je od 250 do 400 slušalaca. Narodni univerzitet nije posedovao svoje prostorije, već su predavanja bila održavana u sali Omladinskog doma, bioskopâ „Timok” i „Jadran”, Narodnog pozorišta i u sali Doma JNA. Ulaz se naplaćivao do 2 do 5 dinara, dok je za učenike bio besplatan. Kvalitet predavanja bio je na zavidnom nivou. U najvećem broju slučajeva predavači su bili kvalitetno pripremljeni i dobro su poznavali materijal i temu o kojoj su govorili. U retkim slučajevima dolazilo je do produžavanja predavanja (Naš život, 5. jul 1952: 5).

Usmene novine su predstavljale vid kulturno-prosvetnog i agitaciono-propagandnog rada posle rata. Njihova delatnost se sastojala u čitanju ili prepričavanju aktuelnih novinskih vesti iz političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog života (FNU, K1, P55, P10). Usmene novine su većim delom prezentovali članovi Radio-televizije Beograd ili *Politike*. Za sedam godina, od 1956. do 1962. godine, održano ih je 250. Na ovaj način pružena je prilika velikom broju ljudi da saznaju najnovije vesti, ali i da direktno budu izloženi partijskoj propagandi.

Književne i muzičke večeri bile su među posećenijim manifestacijama. Organizovane su u večernjim časovima i održavane u salama bioskopâ „Timok” i „Jadran”, kao i u sali Narodnog

pozorišta. Književne večeri su organizovane od početka rada Narodnog univerziteta, dok je prvo muzičko veče održano početkom 1961. godine. Društvo književnika Makedonije se izdvaja kao čest i stalni gost, sa kojim je Narodni univerzitet u Zaječaru veoma dobro sarađivao.

Svečane akademije predstavljale su više organizovanih manifestacija o određenoj temi: predavanja, nastupi horova, folklora, recitatora. Povod njihovog organizovanja bile su godišnjice, kako političkih tako i istorijskih događaja. Takođe su bile organizovane i prilikom godišnjica smrti znamenitijih ličnosti. Kao najuspešnije po promociji i broju posetilaca, hronološki se izdvajaju sledeće svečane akademije: Akademija posvećena 30-godišnjici i razvoju SKOJ-a (1949), Akademija posvećena 100-godišnjici Njegoševе smrti (1951), Akademija posvećena umrlom književniku Jovanu Popoviću (1952), Život i rad Karla Marksa (1953), Prvi srpski ustanak (1954), Akademija posvećena 150-godišnjici rođenja Jovana Sterije Popovića (1956).

Narodni univerzitet se posvetio i organizovanju kurseva stranih jezika, koji su kasnije bitno blagotvorno uticali na prihode samog univerziteta. Prve namere za organizovanje kurseva ovog tipa pojavile su se već krajem 1952. godine (Naš život, 5. jul 1952: 6). Međutim, ovi planovi nisu bili ostvareni sve do 1956. godine, tokom koje je kurseve pohađalo prvih 250 polaznika. Na osnovnim i naprednim kursovima izučavani su engleski, francuski i nemački jezik, a zanimljivo je da su, tokom jedne godine, postojali i kursevi esperanta (tabela 2).

Tokom svog postojanja, Narodni univerzitet je tesno sarađivao sa drugim kulturnim ustanovama u gradu – arhivom, muzejem, pozorištem, kulturno-umetničkim društvima, kao i sa drugim narodnim univerzitetima u okrugu. Njihova zajednička saradnja doprinela je organizovanju veoma uspešnih kulturno-prosvetnih manifestacija. Veoma dobra saradnja bila je ostvarena i sa predstavništvom NIN-a i *Politike*, čiji su članovi održavali usmene novine. Takođe, saradnjom sa Savezom narodnih sveučilišta Hrvatske bila je omogućena pretplata na časopis *Obrazovanje odraslih*, dok su Grafičko preduzeće „Zaječar”, Grafičko preduzeće „Jež” iz Beograda i Savezni centar za film omogućavali tehničku podršku.

Tabela 2. Statistički prikaz broja polaznika kurseva stranih jezika na primeru oktobar–decembar 1957. godine (FNU, K3, RD58, P1-P125)

	Ukupno	Nemački jezik	Francuski jezik	Esperanto	Engleski jezik
Oktobar	63 polaznika	32%	29%	17%	22%
Novembar	30 polaznika	20%	47%	/	33%
Decembar	32 polaznika	16%	50%	/	34%

Narodni univerzitet je do 1956. godine izrastao u veoma važnu prosvetno-kulturnu ustanovu u gradu. Usled popularizacije narodnog prosvetavanja i sve većeg broja zainteresovanih polaznika na raznim tečajevima pri Narodnom univerzitetu, njegova uprava je odlučila da sprovede reorganizaciju kojom bi proširila svoj spektar delatnosti. Prvobitno su bile osnovane razne sekcije, a sledeća odluka ove ustanove bila je da organizuje radničku katedru, za koju je vladalo veliko interesovanje, a koja je vremenom prešla u Radnički univerzitet. Od osnivanja je bilo određeno da se delatnost Radničkog univerziteta odvija po zahtevima radnika. Radničko sveučilište iz Zagreba je pomoglo u osposobljavanju i usavršavanju nastavnika za rad na Radničkom univerzitetu u Zaječaru slanjem informativnih biltena, na kojima je bio detaljno objašnjen način rada njihovog sveučilišta.

Radnički univerzitet je veoma brzo napredovao, što je već dve godine kasnije dovelo do toga da katedre Radničkog univerziteta prerastu u samostalne centre za stručno, ekonomsko i opšte obrazovanje. Na sednici Narodnog odbora Zaječara, 11. decembra 1958. godine, bilo je istaknuto da je Radnički univerzitet ostvarivao solidne rezultate uprkos nedostatku potrebnih prostorija i inventara. Prvi put se javlja predlog da bi trebalo spojiti ove dve institucije, koji je odbijen zato što je Narodni univerzitet bio namenjen široj publici, dok je Radnički univerzitet bio namenjen potrebama i stručnom usavršavanju radnika. Ipak, ovaj predlog je usvojen 1962. godine, te je usledilo spajanje Narodnog i Radničkog univerziteta u novoformirani Radnički univerzitet, koji je nastavio samostalan rad do 1984. godine.

Diskusija

Nedostatak arhivskih izvora za prve godine rada Narodnog univerziteta može se izdvojiti kao glavni problem u ovom istraživanju. Međutim, korišćenjem tekstova lokalnog lista je ovaj nedostatak donekle prevaziđen, iako bismo postojanjem izvora koji neposredno govore o samom organizovanju nastave uspeali da dobijemo potpuniju sliku rada Narodnog univerziteta.

Otvaranju Narodnog univerziteta i organizovanju raznih kurseva prethodili su analfabetski tečajevi, što je predstavljalo primarni i neophodni korak u narodnom prosvetavanju – samo likvidacijom nepismenosti bilo je moguće dobiti stanovništvo koje je bilo spremno da se obrazuje. Ipak, proces opismenjavanja nailazio je na dosta teškoća, pogotovo na samom početku, od kojih se prvenstveno može izdvojiti neprosvećenost stanovništva, nezainteresovanost i nespremnost na opismenjavanje i dalje obrazovanje. Nije se uviđala potreba da se obrazuju oni koji se bave poljoprivredom. Najveći procenat nepismenog stanovništva činile su žene, koje su bile sprečene da dolaze na nastavu zbog porodičnih obaveza i obaveza oko domaćinstva, a najvažniju ulogu u opismenjavanju žena imale su aktivistkinje AFŽ-a. Uprkos svim povoljnim agitatorskim i administrativnim uslovima, do značajnijeg napretka u akcijama opismenjavanja stanovništva dolazi tek 1950. godine. Imajući u vidu da su svi nastavnici i profesori pohađali agitatorske seminare, možemo zaključiti da su predavanjima takođe bili prenošeni i određeni ideološko-politički stavovi KPJ.

Nakon završetka analfabetskih tečajeva, tada već većinski opismenjano stanovništvo moglo je da pohađa razne edukativne programe na Narodnom univerzitetu, kao i druge specijalizovane seminare i tečajeve.

Uprkos funkcionalnom administrativnom uređenju, Narodni univerzitet u Zaječaru se suočavao sa određenim problemima u radu. Najočigledniji je bio nedostatak prostorija, pa su se aktivnosti održavale na različitim mestima u gradu. Programi su bili reklamirani i najavljivani u listu *Naš život/Timok*, kao i putem plakata i flajera, od kojih su neki sačuvani i nalaze se u sklopu fonda koji je istraživan. Takođe, izjave savremenika potvrđuju da Narodni univerzitet nikada nije imao svoje prostorije, već je koristio sale drugih kulturnih ustanova, iako je formalno posedovao jednu kancelariju, gde su stizala i čuvala se sva administrativna dokumenta, računi, dopisi, telegrami. Drugi problem predstavljao je neodgovarajući budžet. Napredovanje i proširenje obima delatnosti dovodilo je do porasta troškova, koje minimalni godišnji rast budžeta nije pokrивao. Organizovanje kurseva stranih jezika 1956. godine donosi sopstvene prihode, ali izgleda da ni to nije bilo dovoljno, jer je Narodni univerzitet redovno tražio donacije opštine.

Na osnovu arhivske građe možemo zaključiti da je Narodni univerzitet uspešno organizovao predavanja iz najrazličitijih oblasti društvenih i prirodnih nauka. Ideološka propaganda i političko obrazovanje jesu bili primarni, ali su se organizovala razna predavanja i brojne kulturne manifestacije. Ovi sadržaji su reorganizacijom Univerziteta 1952. godine dobile još više na značaju i omogućile uključivanje polaznika u prosvetni, kulturni i društveni život kroz različite kulturne, obrazovne i naučne sekcije.

Kursevi stranih jezika, pokrenuti 1956, imali su bitnu ulogu u radu Narodnog univerziteta, prvenstveno utičući na stanje budžeta. Na osnovu kompletnih podataka koji postoje samo za oktobar–decembar 1957, možemo primetiti da je francuski jezik bio najpopularniji. Na osnovu podataka za naredni period, iako nisu kompletni, može se pretpostaviti da je francuski jezik i u narednom periodu bio najpopularniji, iako su i engleski i nemački uvek imali svoje slušaoce.

Kao presudna godina za rad Narodnog univerziteta mogla bi se izdvojiti 1956. Te godine je bio odlikovan za značajan doprinos u narodnom prosvetivanju. Pored organizovanja kurseva stranih jezika, otvorena je i radnička katedra pri Narodnom univerzitetu, koja će kasnije prerasti u Radnički univerzitet, kao samostalnu ustanovu.

Iako se u analiziranoj građi nije mogao naći eksplicitan datum osamostaljenja Radničkog univerziteta, on postaje posebna ustanova najverovatnije 1958. godine. Tome u prilog idu podaci u tabeli 1, gde je dat ukupan broj predavanja na Univerzitetu: broj predavanja 1956. i 1957. godine osetno je veći, kao što je i 1962. godine, kada dolazi do spajanja ove dve ustanove. Dakle, iako ne postoji zvaničan dokument koji to potvrđuje, može se pretpostaviti da je radnička katedra 1958. godine nastavila rad kao samostalni Radnički univerzitet.

Međutim, iste godine se javljaju i prvi predlozi o spajanju ove dve ustanove. Integracija je realizovana 1962. godine, čime je formalno stvorena nova ustanova, ali je ona sprovedena na takav način da je prevlast odneo Radnički univerzitet, kako u imenu institucije tako i u njenoj primarnoj funkciji. Otuda se ovaj događaj može smatrati trenutkom prestanka rada i postojanja Narodnog univerziteta.

Zaključak

U ovom istraživanju prikazan je proces narodnog prosvetivanja i obrazovanja sa različitim aspektata: agitatorsko-ideološkog rada, likvidacije nepismenosti, organizovanja tečajeva za opismenjavanje i obrazovnih kurseva, sa posebnim osvrtom na rad Narodnog univerziteta u Zaječaru od 1948. do 1962. godine. Prve aktivnosti na planu opismenjavanja nepismenog stanovništva pokrenute su 1948. godine. U početku su ovu masovnu akciju pratili brojni problemi, pre svega zbog malog odziva nepismenog seoskog stanovništva. Međutim, zahvaljujući pre svega Birou za agitaciju i AFŽ-u, već 1950. godine situacija se bitno popravila, što donekle ilustruju rezultati takmičenja u opismenjavanju na nivou Timočkog okruga. Tih godina organizuju se i razni kursevi za profesionalno usmeravanje, kao što su trgovački, kožarski, šoferski, bibliotekarski.

U jeku ovih aktivnosti koje su imale i svoju prosvetnu i svoju ideološku funkciju, u Zaječaru je 1948. godine, u okviru tzv. Nedelje narodnog prosvetivanja, osnovan Narodni univerzitet. Pokrenut je kao ustanova koja je imala za cilj prvenstveno ideološko-političko, zatim opšte kulturno i ekonomsko obrazovanje odraslih

ljudi, sposobnih za rad, radi njihovog što potpunijeg prilagođavanja potrebama privrede, političkog i društvenog života. Godine 1952. reorganizacijom se delatnost Univerziteta se proširuje formiranjem raznih sekcija, čime je omogućeno da se radu ustanove priključe brojni zainteresovani pojedinci.

Političko-ideološke teme su predstavljale jednu od glavnih i sve vreme prisutnu oblast rada Narodnog univerziteta, ali su uspešno organizovane i druge aktivnosti: predavanja iz različitih oblasti nauke, tehnike i umetnosti, medicine i zdravstvenog vaspitanja, zatim usmene novine, književne i muzičke večeri, svečane akademije, kursevi stranih jezika. Većina ovih tema obrađivana je kvalitetno i detaljno.

Rezultati istraživanja pokazuju da je Narodni univerzitet za vreme svog postojanja bio značajna ustanova koja je u velikoj meri doprinela prosvetavanju i obrazovanju stanovništva. Vremenom je, u saradnji sa različitim prosvetnim i kulturnim institucijama iz grada i okoline, postao i jedna od vodećih kulturno-prosvetnih institucija u Timočkom okrugu.

Ključnu godinu rada Narodnog univerziteta predstavlja 1956. godina, kada je, između ostalog, formirana i radnička katedra. Katedra je, najverovatnije 1958. godine, prerasla u Radnički univerzitet, koji je počeo da funkcioniše kao samostalna ustanova. Međutim, 1962. godine je došlo do ponovne integracije ovih dveju ustanova. Prilagođavajući se novonastalim društvenim potrebama, nova ustanova ubrzo počinje i nominalno da funkcioniše kao Radnički univerzitet, čime Narodni univerzitet praktično prestaje da postoji.

Izvori

Arhivska građa:

Arhiv „Timočka krajina” Zaječar:

FPR, K1, LD1, AL – fond Panajotović Radomir, kutija 1, lična dokumenta 1, anketni list

FNU, K2, AP58, IB1 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1958. godinu, Informativni bilten Radničkog sveučilišta br. 1.

FNU, K2, AP56, SNU – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1956. godinu, Statut Narodnog univerziteta u Zaječaru

FPR, K4, KŽZ, IKŽ – fond Panajotović Radomir, kutija 4, kulturni život Zaječara i okoline, izveštaj „Kulturni život Zaječara i okoline”

FNU, K2, AP57, I1 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1957. godinu, izveštaj Narodnom odboru opštine Zaječar – komisiji za odlikovanja

FNU, K2, AP55, R3 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1955. godinu, rešenje sa sednice Narodnog odbora gradske opštine od 1. februara 1955. godine

FNU, K2, AP55, P1 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1955. godinu, potvrda o random odnosu – Rade Panajotović

FPR, K1, LD1, DK – fond Panajotović Radomir, kutija 1, lična dokumenta 1, dopuna karakteristike

FNU, K2, AP56, R1 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1956. godinu, rešenje 1 sa sednice NOO Zaječar od 27. aprila 1956. godine

FNU, K2, AP56, R2 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1956. godinu, rešenje 2 sa sednice NOO Zaječar od 27. aprila 1956. godine

FNU, K2, AP58, IR – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1958. godinu, godišnji izveštaj o radu

FNU, K1, P55, P10 – fond Narodni univerzitet, kutija 1, plakati iz 1955. godine, plakat br. 10.

FNU, K2, AP59, PB1 – fond Narodni univerzitet, kutija 2, administrativna prepiska za 1959. godinu, predlog budžeta za 1959. godinu

FNU, K3, RD58, P1-P125 – fond Narodni univerzitet, kutija 3, računski dokumenta za 1958. godine, priznanice 1–125.

Štampa:

Naš život:

1. maj 1948.
9. maj 1948.
16. maj 1948.
6. jun 1948.
13. jun 1948.
3. jul 1948.
18. jul 1948.
1. avgust 1948.
26. avgust 1948.
11. septembar 1948.
25. septembar 1948.
1. oktobar 1948.
9. oktobar 1948.
7. novembar 1948.
13. novembar 1948.
20. novembar 1948.
28. novembar 1948.
5. decembar 1948.
11. decembar 1948.
18. decembar 1948.
15. januar 1949.
22. januar 1949.
5. februar 1949.
12. mart 1949.
19. mart 1949.
26. avgust 1949.
15. oktobar 1949.
29. oktobar 1949.
18. februar 1950.
11. mart 1950.
25. mart 1950.
5. jul 1952.
1. novembar 1952.

Literatura

- Bondžić D. 2012. Opismenjavanje u Župi 1945-1950. U *Nematerijalno kulturno nasleđe i lokalna sredina. Rezultati savremenih multidisciplinarnih istraživanja Aleksandrovačke župe i okolnih oblasti* (ur. I. Todorović). Aleksandrovac: Zavičajni muzej Župe, str. 67–92.
- Bondžić D. 2013a. Knjižnice u Župi posle Drugog svetskog rata. *Župski zbornik*, 6/7 (2011/12): 169.
- Bondžić D. 2013b. Kulturno uzdizanje naroda: priredbe i predavanja u Župi 1945–1950. *Župski zbornik*, 8: 95.
- Dimić Lj. 1988. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd: Rad
- Ekmečić M. 2008. *Istorija Srba u Novom veku 1491–1992*. Beograd: Zavod za udžbenike
- Petranović B. 1977. *Istorija Jugoslavije, knjiga III – Socijalistička Jugoslavija*. Beograd: Nolit
- Petranović B. 1980. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: Nolit
- Savić M. 2010. Opismenjavanje i prosvetčivanje u Žičkom srezu 1945–1955. *Naša prošlost* (Kraljevo), 11: 147.
- Zundhausen H. 2008. *Istorija Srbije od 19. do 21. veka*. Beograd: Klio

Jana Stanković

National Enlightenment and the Adult Educational Center in Zaječar from 1948 to 1962

This research is about the process of national enlightenment and education regarded from different points of view, with special attention given to the work of the Adult Educational Center in Zaječar since the opening of the center to its closure (1948–1962). The research is based on analyzing the original documents in the “Adult Educational Center” and “Panajotović Radomir” funds of the Archive in Timočka krajina, and also

in the press – local newspapers from the whole period were used. The main goal of the research was to define the different ways of national enlightenment and the area of work of the Adult Educational Center, and also to check if and in which degree there is a connection with the ideas of the Communist Party of Yugoslavia. The results indicate that the work of the Adult Educational Center, aside from the ideological and political propaganda, also included other social, cultural, scientific and educational aspects. It is confirmed that the Adult Educational Center, after the finalisation of literacy courses which had started in 1948, was a very important cultural and educational institution which contributed significantly to the process of national enlightenment during its full existence. 